

Pontszerű (kicsiny) oktupólus mágnes spinner magnetométeres mérésének numerikus szimulációja

MÁRTON P.

ELTE Geofizikai és Űrtudományi Tanszék, Budapest
E-mail: archeomag@caesar.elte.hu

A jelen közlemény a címben szereplő kicsiny multipólus mágnes mérésre alkalmas spinner magnetométer működési elvének és a mérés kiértékelésének példával illusztrált tömör leírását tartalmazza.

Márton, P.: Numerical simulation of the measurement of a small octupole magnet on a spinner magnetometer

It is shown in this note that the true parameters of small octupole magnets of standardized production might be determined by measurements on a spinner magnetometer designed for such magnets. However, the chief purpose of the paper is the development and short communication of the underlying theory.

Bevezetés

Az alábbi gondolat kísérletben pontszerű oktupólus mágneset forgatunk állandó $\omega = 500$ 1/s szögsebességgel egy rögzített Helmholtz-konfigurációjú tekercs belsejében. A forgó mágnes a tekercsekben váltakozó elektromos feszültséget indukál, amelynek jellemzői a mágnes és a kísérleti elrendezés paramétereitől függenek. Ez az ún. spinner magnetométeres módszer általánosan elterjedt dipólus mágnesek mérésére, és alkalmazható kvadrupólus mágnesekre is (l. Melléklet).

Az oktupólus mágnes mágneses potenciálja, W_3 :

$$W_3 = -\frac{\mu_0}{4\pi} m_3 \left(\mathbf{u}_3 \nabla \left(\mathbf{u}_2 \nabla \left(\mathbf{u}_1 \nabla \frac{1}{R} \right) \right) \right), \quad (1)$$
$$R = [X^2 + Y^2 + Z^2]^{1/2},$$

ahol $\mu_0 = 4\pi \cdot 10^{-7}$ (Vs/Am) a vákuum permeabilitása, m_3 (Am^4) a mágnes momentuma, R (m) a potenciálpont távolsága, $\mathbf{u}_i$ ($\sin\vartheta_i \cos\lambda_i, \sin\vartheta_i \sin\lambda_i, \cos\vartheta_i$) a mágnes tengelyirányú egységvektorai, (ϑ_i, λ_i) pedig a pólusok polárkoordinátái (ϑ_i a pólustávolság, λ_i az azimut, $i = 1, 2, 3$). A tengelyek sorrendje közömbös.

A rögzített Helmholtz-tekercs tengelye a vízszintes X tengely, egyik tekercse $X = +2$ cm-en, másik tengelye $X = -2$ cm-en van, a tekercsek síkja az YZ síkkal párhuzamos, átmérője 8 cm, menetszáma 2000. A tekercsek általában sorba vannak kapcsolva (NH-kapcsolás), de szembe is kapcsolhatók (anti-Helmholtz- (AH-) kapcsolat) (l. Melléklet, 1. ábra). A forgó mágnes az origóban van.

Három „mérést” végzünk a mágnes három egymásra merőleges pozíciójában úgy, hogy az első méréskor ($j = 1$) a mágneshez rögzített koordináta rendszer z' tengelye, második méréskor ($j = 2$) x' tengelye, míg harmadik méréskor ($j = 3$) y' tengelye a Helmholtz-tekercs Z tengelyével egybeeső forgástengely.

Az egyik Helmholtz-tekercs kimenetén mérhető feszültség, V

$$V = d\Phi/dt, \quad (2)$$

ahol Φ a forgó mágneses tér X irányú komponensének (B_X) fluxusa a tekercs felületén át, vagyis

$$\Phi = \int_S B_X dS = \bar{B}_X S, \quad (3)$$

ahol $B_X = -\partial W/\partial X$, $\bar{B}_X$ pedig a X irányú tér átlaga az egyik Helmholtz-tekercs $S = 2000 \cdot 0,04^2\pi$ (m²) nagyságú felületén.

A kísérlethez az 1. táblázatban megadott szögparaméterű, $m_3 = 1E-03$ momentumú oktopólus mágneset választottuk.

i/j	(°)	$i = 1$	$i = 2$	$i = 3$
$j = 1$	λ	139,3659	322,1682	213,5794
	ϑ	55,8201	19,4255	54,6715
$j = 2$	λ	46,1998	102,2051	127,9662
	ϑ	128,8886	74,7710	132,8203
$j = 3$	λ	-48,1763	15,5643	-49,6101
	ϑ	57,4018	101,7702	116,8233

Jelmagyarázat:

A $j = 2$ és $j = 3$ esetekre vonatkozó értékek a $\text{tg } \lambda_i^{(2)} = \cos \vartheta_i / (\sin \vartheta_i \sin \lambda_i)$, $\cos \vartheta_i^{(2)} = \sin \vartheta_i \cos \lambda_i$, illetve a $\text{tg } \lambda_i^{(3)} = (\sin \vartheta_i \cos \lambda_i) / \cos \vartheta_i$ számíthatók ki a mágnes $j = 1$ helyzetére megadottakból, ui. $\lambda_i^{(1)} = \lambda_i$, $\vartheta_i^{(1)} = \vartheta_i$ ($i = 1, 2, 3$).

A feszültségjel

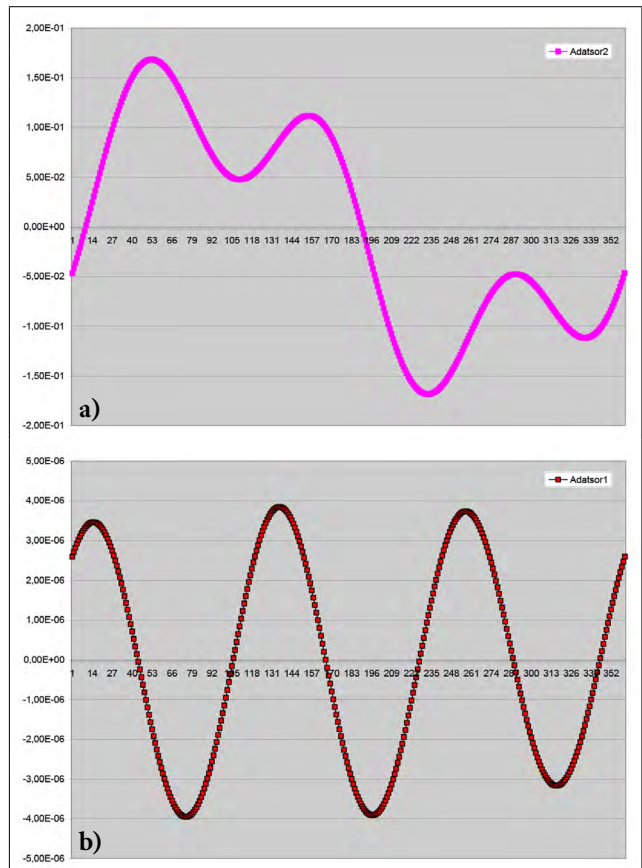
A Bevezetésben felvázolt egyenletek alapján ki lehet számítani egy forgó oktopólus mágnes által indukált feszültségjel időbeli változását, adott kísérleti elrendezés mellett. Ennek illusztrálására szolgál az 1. ábra, amely a ($j = 1$) helyzetben forgó mágnes (1. táblázat) által keltett, periódikusan változó feszültségjel egy periódusának reprodukciója, (a) sorba-, illetve (b) szembekapcsolt felvevő tekercsek mellett.

Az 1. ábrán a $j = 1$ helyzetben forgó minta (1. táblázat) által generált feszültségjel egy teljes periódusának képe látható sorbakapcsolt Helmholtz-tekercs (NH) (a), illetve szembekapcsolt Helmholtz-tekercs (AH) (b) kimenetén.

Az alaperiódus jelenléte triviális és ezen kívül a jel monokromatikusnak látszik a megfelelő $2\pi/3\omega$ periódussal, amelynek amplitúdója nagyságrendekkel nagyobb az a) mint a b) ábrán.

A jelek harmonikus analízise szerint a feszültségjel 3 komponens szuperpozíciója, amelyek értékeit a 2. táblázatban mutatjuk.

Feltűnő, hogy az NH spektrumban az amplitúdó 5(!) nagyságrenddel kisebb $k = 2$ -nél, mint $k = 3$ -nál, viszont az AH spektrumban ez a különbség csak egy nagyságrend. Maguk az amplitúdók $k = 2$ -nél mindkét spektrumban azonos rendűek és a fáziszögek tangensei közel azonosak.

1. ábra A Helmholtz-tekercs kimeneti feszültségjele (V volt) az elfordulás szögének (λ°) függvényében a mintamágnes első mérési helyzetében

Figure 1 Output voltage signal (V volts) of the Helmholtz coil as a function of the rotation angle (λ°) in the first measurement position of the sample magnet

A mérési eredmények (2. táblázat) a mágnes paramétereinek függvényében.

Előzetes megfontolás alapján, a legfontosabb adatok az NH spektrumból a $k = 3$, illetve $k = 2$ sorokban vannak, de pontossági okból az AH spektrum $k = 2$ sorának adatai sem nélkülözhetők.

Több-kevesebb fáradsággal megmutatható, hogy a Bevezetésben vázolt kísérleti elrendezés és sorbakapcsolt Helmholtz-tekercs esetén a feszültségjel $k = 3$, azaz $3(\omega/2\pi)$ frekvenciájú komponensének amplitúdója (A_3) és fáziszöge (La_3) az első mérési helyzetben ($j = 1$) az

$$A_3^{(1)} = Km_3 317553,925 \sin \vartheta_1^{(1)} \sin \vartheta_2^{(1)} \sin \vartheta_3^{(1)},$$

$$(\sin \vartheta_i \neq 0, i = 1, 2, 3), \quad (4a)$$

$$\text{tg } La_3^{(1)} = \text{tg}(\lambda_1^{(1)} + \lambda_2^{(1)} + \lambda_3^{(1)}) \quad (4b)$$

egyenleteknek tesz eleget, azaz általában

$$A_3^{(j)} = Km_3 317553,925 \sin \vartheta_1^{(j)} \sin \vartheta_2^{(j)} \sin \vartheta_3^{(j)},$$

$$(\sin \vartheta_i \neq 0, i = 1, 2, 3), \quad (5a)$$

$$\text{tg } La_3^{(j)} = \text{tg}(\lambda_1^{(j)} + \lambda_2^{(j)} + \lambda_3^{(j)}), \quad (j = 1, 2, 3), \quad (5b)$$

ahol $K = 1.00531E-03$ és $m_3 = 1E-03$.

$$\begin{array}{l} \text{2. táblázat} \\ \text{Table 2} \end{array} \left\{ \begin{array}{l} \text{a) } V_{NH}^{(1)}(\lambda) = A_{NHk}^{(1)} \sum_{k=1}^3 \sin(k\omega\lambda + La_{NHk}^{(1)}), \\ \text{b) } V_{AH}^{(1)}(\lambda) = A_{AHk}^{(1)} \sum_{k=1}^3 \sin(k\omega\lambda + La_{AHk}^{(1)}) \end{array} \right.$$

k	NH spektrum		AH spektrum	
	Amplitúdó (volt)	Fázis (°)	Amplitúdó (volt)	Fázis (°)
	1a. ábra		1b. ábra	
1	0,125837	1,78815	1,9155116E-07	163,1225
2	6,96779E-07	-78,64011	3,448091E-07	-78,7585 (+90)
3	0,0716647	-44,8865	3,6759456E-06	-44,8865 (+90)

Jelmagyarázat:

A_{NHk} és A_{AHk} , illetve La_{NHk} és La_{AHk} a $k(\omega/2\pi)$ frekvenciájú kimeneti feszültségkomponens amplitúdója, illetve fázisa ($k = 1, 2, 3$).

A $j = 2$ és $j = 3$ mérési helyzetekre vonatkozó egyenletek felírása az 1. táblázat jelmagyarázatában megadott formulák alapján történik. Az így előálló egyenleteket, m_3 kiküszöbölése végett $A_3^{(1)}$ -gyel elosztjuk, és új változókat vezetünk be az

$$x = \frac{\cos \vartheta_1}{\sin \vartheta_1}, \quad y = \frac{\cos \vartheta_2}{\sin \vartheta_2}, \quad z = \frac{\cos \vartheta_3}{\sin \vartheta_3} \quad (6)$$

definíciókkal. Így a második mérési helyzetre ($j = 2$)

$$\left(\frac{A_3^{(2)}}{A_3^{(1)}} \right)^2 = (x^2 + \sin^2 \lambda_1)(y^2 + \sin^2 \lambda_2)(z^2 + \sin^2 \lambda_3), \quad (7a)$$

$$\operatorname{tg} La_3^{(2)} = \frac{x \sin \lambda_2 \sin \lambda_3 + y \sin \lambda_1 \sin \lambda_3 + z \sin \lambda_1 \sin \lambda_2 - xyz}{\sin \lambda_1 \sin \lambda_2 \sin \lambda_3 - x y \sin \lambda_3 - x z \sin \lambda_2 - y z \sin \lambda_1}. \quad (7b)$$

míg a harmadik mérési helyzetre ($j = 3$) a

$$\left(\frac{A_3^{(3)}}{A_3^{(1)}} \right)^2 = (x^2 + \cos^2 \lambda_1)(y^2 + \cos^2 \lambda_2)(z^2 + \cos^2 \lambda_3), \quad (8a)$$

$$\operatorname{tg} La_3^{(3)} = \frac{y z \cos \lambda_1 + x z \cos \lambda_2 + x y \cos \lambda_3 - \cos \lambda_1 \cos \lambda_2 \cos \lambda_3}{x y z - z \cos \lambda_1 \cos \lambda_2 - y \cos \lambda_1 \cos \lambda_3 - x \cos \lambda_2 \cos \lambda_3} \quad (8b)$$

egyenleteket kapjuk.

A $k = 2$, azaz a $2(\omega/2\pi)$ frekvenciájú komponensre vonatkozó egyenletek az első mérési helyzetre ($j = 1$)

$$\begin{aligned} A_2^{(1)} = K m_3 (-2 \cdot 0,75792) [& \cos \vartheta_1 \sin \vartheta_2 \sin \vartheta_3 \cos(\lambda_2 + \lambda_3) \\ & + \sin \vartheta_1 \cos \vartheta_2 \sin \vartheta_3 \cos(\lambda_1 + \lambda_3) \\ & + \sin \vartheta_1 \sin \vartheta_2 \cos \vartheta_3 \cos(\lambda_1 + \lambda_2)], \end{aligned} \quad (9)$$

illetve az új változókkal

$$\frac{A_2^{(1)}}{A_3^{(1)}} = -4,7735E-06 \cdot [x \cos(\lambda_2 + \lambda_3) + y \cos(\lambda_1 + \lambda_3) + z \cos(\lambda_1 + \lambda_2)], \quad (10a)$$

$$\operatorname{tg} La_2^{(1)} = \frac{x \cos(\lambda_2 + \lambda_3) + y \cos(\lambda_1 + \lambda_3) + z \cos(\lambda_1 + \lambda_2)}{-x \sin(\lambda_2 + \lambda_3) + y \sin(\lambda_1 + \lambda_3) + z \sin(\lambda_1 + \lambda_2)} \quad (10b)$$

lesznek.

Szembekapcsolt tekercsek (AH) mellett a $k = 3$, azaz a $3(\omega/2\pi)$ frekvenciájú komponens egyenletei az első mérési helyzetre ($j = 1$)

$$AH_3^{(1)} = K m_3 16,28952 \sin \vartheta_1 \sin \vartheta_2 \sin \vartheta_3, \quad (11a)$$

$$\operatorname{tg} La_{3AH}^{(1)} = \operatorname{tg}(\lambda_1 + \lambda_2 + \lambda_3 + \pi/4), \quad (11b)$$

és láthatóan

$$La_{3AH}^{(1)} = La_3^{(1)} + \pi/4, \quad (12)$$

míg a $k = 2$, azaz a $2(\omega/2\pi)$ frekvenciájú komponens egyenletei szintén az első mérési helyzetre ($j = 1$)

$$\operatorname{tg} La_{2AH}^{(1)} = \frac{x \sin(\lambda_2 + \lambda_3) + y \sin(\lambda_1 + \lambda_3) + z \sin(\lambda_1 + \lambda_2)}{x \cos(\lambda_2 + \lambda_3) + y \cos(\lambda_1 + \lambda_3) + z \cos(\lambda_1 + \lambda_2)} \quad (13)$$

és

$$La_{2AH}^{(1)} = La_2^{(1)} + \pi/4. \quad (14)$$

A fenti felsorolás csak azokat az egyenleteket tartalmazza, amelyek a további tárgyalásban felhasználásra kerülnek.

Az oktapólus mágnes paramétereinek kiszámítása

A mérések nyomán, mind az NH mind az AH kapcsolás mellett, mérési helyzetenként egy-egy „regisztrátum” keletkezik, amelyek harmónikus analízisével a felvevő Helmholtz tekercs kimenő feszültségjele három különböző frekvenciájú komponensre bontható. Utóbbiak amplitúdói (A) és fázisainak (La) tangensei képezik a közvetlen mérési eredményeket. A feladat elvégzéséhez minimálisan az NH

kapcsolás mellett mért $(A_3^{(j)}, \text{tg}La_3^{(j)})$, $(j = 1, 2, 3)$ és $(A_2^{(1)}, \text{tg}La_2^{(1)})$ értékekre van szükség, de nem nélkülözhető az AH kapcsolás mellett mért sem.

Vesszük a (4b), (7a), (7b), (8a), (8b) és (10b) egyenleteket, kiszámítjuk és beírjuk a bal oldalon álló mennyiségek értékeit. Hat ismeretes transzcendentális egyenletrendszer kapunk, amelynek változói az $x, y, z, \lambda_1, \lambda_2, \lambda_3$ paraméterek (az m_3 momentum a szögparaméterek után a (4a) egyenlet alapján számítható ki). A legegyszerűbb esetben, ha a mérési eredmények hibátlanok, akkor az egyenletrendszert egy kezdeti megoldásrendszer feltételezésével linearizáljuk, és fokozatos közelítéssel megoldjuk. Ekkor a lineáris egyenletrendszer néhány iterációs lépés utáni stabil megoldása előállítja a keresett szögparaméterek pontos értékeit (1. táblázat, $j = 1$ alatti két sora). A mintamágnes NH kapcsolás mellett mért $A_2^{(1)}$ extrém kis értéke miatt az $La_2^{(1)}$ szög néhány tized fokkal eltér az előre kiszámítható értéktől, ezért a fenti iterációban helyette az AH kapcsolás mellett mért $(La_{2AH}^{(1)} - \pi/4)$ pontos értékkel számoltunk.

Ez az egyszerű megoldás ideálisan alkalmazható volna például adott paraméterű sorozatgyártott kis mágnesek paramétereinek mérésel történő meghatározására, amikor is a közelítő megoldást a névleges paraméterek szolgáltatnák.

A szögparaméterek meghatározása általában egy szélsőérték-feladat megoldására, az összes $k = 2$ és $k = 3$ elméleti és a mért érték (12 adat) különbsége négyzetének minimalizálására redukálható, amelynek tárgyalása azonban meghaladja ennek az írásnak a kereteit.

Hivatkozás

Melléklet – Supplement

A tanulmány szerzője

Márton Péter

MELLÉKLET – SUPPLEMENT

Case of the dipole

Under the experimental conditions described in the main article and with the Helmholtz coil in normal (serial) connection, a rotating small dipole magnet of moment $m_1 = 1E-03$ (Am²), $\lambda_1 = 139.3659^\circ$ and $\vartheta_1 = 55.82^\circ$ would produce a monochromatic ($\omega = 500$ 1/s) output signal, in each of the three measurement positions, of voltage (V_1) (volt):

$$V_1^{(j)} = 0.709875 m_1 \sin\vartheta_1^{(j)} \sin(\omega t + \Lambda_1^{(j)}), \quad (j = 1, 2, 3),$$

where

$$\Lambda_1^{(j)} = \lambda_1^{(j)} - 51.0308 (^\circ), \quad \lambda_1^{(1)} = \lambda_1 \text{ and } \vartheta_1^{(1)} = \vartheta_1.$$

At the completion of measurement, we have the values of $V_1^{(j)}$ and $\Lambda_1^{(j)}$ ($j = 1, 2, 3$) by approximate harmonic analysis of the output signals (see the *Table* below).

j	$V_1^{(j)}$ (volts)	$\Lambda_1^{(j)}$ ($^\circ$)
1	5,872634E-04	88,3351
2	5,525438E-04	-4,8310
3	5,980475E-04	260,7929

Right after the first measurement we obtain λ_1 and $\lambda_1^{(2)}$ after the second. Then ϑ_1 can be computed because $\text{tg}\lambda_1^{(2)} = \cos\vartheta_1 / (\sin\vartheta_1 \sin\lambda_1)$ and also m_1 using $V_1^{(1)}$ and ϑ_1 . The measurement in the third position ($j = 3$) is not necessary but usually taken for greater precision.

Case of the quadrupole

[Complete result measurement of an elementary quadrupole magnet on a spinner magnetometer – by P. Márton](#)